

Värdet av våroljeväxter

– ekonomiska konsekvenser av ett förbud mot växtskyddsmedel

- Odlingen av våroljeväxter minskade kraftigt mellan 2013 och 2014. Den främsta orsaken var förbudet att använda vissa neonikotinoider, som är en typ av växtskyddsmedel.
- Kostnaderna för att odla våroljeväxter ökade under 2014 och på sikt kan kostnaderna öka ännu mera på grund av en ensidigare växtodling.
- I samband med att ett växtskyddsmedel godkänns eller förbjuds bör det göras en helhetsanalys av konsekvenserna

Värdet av våroljeväxter

– ekonomiska konsekvenser av
ett förbud mot växtskyddsmedel

När växtskyddsmedel godkänns eller förbjuds, baseras besluten på miljö- och hälsoskäl. I godkännandet beaktas inte produktionens behov. I den här rapporten analyseras de ekonomiska konsekvenserna för växtodlingen när det gäller förbudet att använda våroljeväxtutsäde betat, som är en kemisk handling, med neonikotinoider.

Författare
Bengt Johnsson

Sammanfattning

EU-kommissionen beslutade den 1 december 2013 att förbjuda användningen av vissa neonikotinoider på grödor som är lockande för insekter. Dessa ämnen i växtskyddsmedel misstänks vara skadliga för bin. Bland de växtskyddsmedel som inte längre får användas är klotianidin, som tidigare använts för betning, som är en kemisk behandling, av oljeväxtutsäde.

Vid odling av våroljeväxter finns få alternativ till kemiska växtskyddsmedel eftersom oljeväxterna är utsatta för angrepp av insekter, bland annat jordloppor och rapsbaggar. Genom att beta oljeväxtutsädet med neonikotinoider har plantorna skyddats mot angrepp från främst jordloppor.

I denna studie har vi beräknat de företagsekonomiska effekterna samt de ekonomiska effekterna för sektorn i sin helhet av förbudet mot neonikotinoider. Konsekvenserna för lantbrukare har analyserats utifrån ett antal djupintervjuer med växtodlare och rådgivare samt med företrädare för handeln.

Sedan förbudet att använda vissa neonikotinoider trädde i kraft har arealen vårraps i Sverige minskat. Jämfört med genomsnittet för perioden 2009–2013 minskade arealen med drygt 60 procent. Prognoser pekar mot att odlingen av våroljeväxter kommer att fortsätta minska under 2015. Utsädesföretag och rådgivare bedömer att 2015 års odling kommer att hamna runt 5 000 hektar vilket är en historiskt sett mycket liten areal.

De jordbrukare som valde att fortsätta med våroljeväxter under 2014 ökade antalet kemiska besprutningar med minst det dubbla, jämfört med tidigare, för att bemästra angreppen från skadeinsekter. Den ökade besprutningen upplevde odlarna som obehaglig och som ett extra stressmoment. Odlarna har också drabbats av högre kostnader på grund av minskade möjligheter att direktså och att det finns färre omväxlingsgrödor i växtföljden. Den sammanlagda kostnadsökningen för odlarna kan beräknas till drygt 20 miljoner kronor per år. Per hektar motsvarar det drygt 500 kronor vilket för enskilda gårdar kan ge betydande konsekvenser för lönsamheten.

För främst spannmålsodlare i Mälardalen utgör våroljeväxter en viktig del i växtföljden eftersom det är svårt att hitta alternativa grödor som är lönsamma. Lönsamma alternativ som till exempel höstsådda oljeväxter riskerar att frysa bort under vintern och oljelin mognar sent. I Mälardalen odlas spannmål på en stor andel av arealen, vilket gör att risken för växtsjukdomar ökar om spannmålsarealen blir ännu större.

Nästan samtliga odlare som ingick i intervjuundersökningen uppgav att man avsåg att minska odlingen eller helt upphöra. Som orsak angavs att det saknas metoder för att bemästra insektsangrepp.

Finland är ett av få länder inom EU som beviljat undantag från förbudet att använda vissa neonikotinoider både under 2014 och 2015. På grund av ogynnsamma odlingsförutsättningar finns det ännu färre lönsamma alternativa grödor än i Sverige.

I samband med att ett växtskyddsmedel godkänns eller förbjuds bör det göras en helhetsanalys av konsekvenserna.

Innehåll

1	Inledning.....	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Omfattning och metod.....	1
1.3	Avgränsning.....	2
1.4	Definitioner.....	2
2	Odling av våroljeväxter.....	3
2.1	Grödan.....	3
2.2	Problem med växtskadegörare.....	3
2.2.1	Problem med växtskadegörare i våroljeväxter 2014.....	4
2.3	Odlingens omfattning.....	4
2.4	Odlingens geografiska utbredning.....	6
3	Företagsekonomiska förutsättningar för odling av våroljeväxter.....	8
3.1	Intäkter i odlingen.....	8
3.2	Kostnader för att odla.....	8
3.3	Lönsamhet i odlingen.....	10
3.4	Förfuktseffekter.....	10
3.5	Effekter på gårdsnivå.....	11
4	Effekter på sektorsnivå av minskad odling av våroljeväxter.....	13
4.1	Kortsiktiga effekter på grund av minskad odling av våroljeväxter.....	13
4.2	Effekter på längre sikt.....	14
5	Miljöeffekter.....	15
5.1	Utlakning av kväve och utsläpp av koldioxid.....	15
5.2	Växtskyddsmedel.....	15
5.3	Gränsöverskridande påverkan.....	15
6	Oljeväxtodling i Finland och övriga EU.....	16
6.1	EU.....	16
6.2	Finland.....	17
7	Synpunkter från oljeväxtbranschen.....	19
7.1	Odlare.....	19
7.1.1	Odlarnas erfarenheter av våroljeväxtodling under 2014.....	19
7.1.2	Odlarnas syn på framtida våroljeväxtodling.....	20
7.2	Rådgivare.....	21
7.2.1	Rådgivarnas erfarenheter av våroljeväxtodling under 2014.....	21
7.2.2	Rådgivarnas syn på framtida våroljeväxtodling.....	21
7.3	Handel.....	22

8	Möjlighet till anpassning.....	23
8.1	Anpassning av våroljeväxtodlingen	23
8.2	Alternativa grödor	23
8.3	Ekologisk produktion av våroljeväxter	24
9	Slutsatser.....	25
9.1	Helhetsbild viktigt.....	25
9.2	Ökade produktionskostnader.....	25
9.3	Alternativ till våroljeväxter.....	26
9.4	Ökade risker i odlingen	26
9.5	Risk för ökad användning av växtskyddsmedel	27
9.6	Få alternativ till våroljeväxter i Finland.....	27

1 Inledning

1.1 Bakgrund

EU-kommissionen beslutade i maj 2013 att användningen av kemiska växtskyddsmedel som innehåller neonikotinoiderna klotianidin, tiametoxam och imidakloprid ska begränsas. Beslutet innebär att växtskyddsmedel med dessa ämnen inte får användas i grödor som är lockande för bin. Klotianidin är den typ av neonikotinoider som används yrkesmässigt för betning av oljeväxtutsäde. Betning är en kemisk behandling av utsädet. Även handeln med betat utsäde påverkas. Utsäde som betas med dessa ämnen och som inte tillhör de grödor som är undantagna, får inte säljas på den europeiska marknaden eller användas efter den 1 december 2013. Förbudet är officiellt tvåårigt, men gäller i praktiken tills det aktivt tas bort. Under 2015 ska EU diskutera om förbudet ska förlängas, permanentas eller tas bort.

Bakgrunden till beslutet är den Europeiska livsmedelsmyndigheten EFSA:s riskbedömning och ett stort antal forskningsrapporter om omfattande bidöd i Europa. De tre ämnena används bland annat i växtskyddsmedel, och de har identifierats som en av flera orsaker till nedgången i antal bin och andra nyttoinsekter.

I Sverige är det främst i odlingen av våroljeväxter, vårraps och vårrybs, som förbudet mot neonikotinoider har fått stora konsekvenser. Förbudet kan leda till att odlingen utsätts för ökade insektsangrepp. En indikation på att osäkerheten i våroljeväxtodlingen tilltagit är att arealen minskade kraftigt mellan 2013 och 2014. I Mälardalen är våroljeväxter en viktig gröda eftersom det finns få alternativ till spannmål.

1.2 Omfattning och metod

I följande rapport görs en analys av de ekonomiska konsekvenserna av förbudet av vissa neonikotinoider under växtodlingssäsongen 2014 samt vilka effekterna kan bli för växtodlingen på längre sikt. I studien är det främst de företagsekonomiska konsekvenserna för växtodlingen som analyseras. Det görs även beräkningar av hur växtodlingens miljöpåverkan förändras på grund av förbudet av vissa neonikotinoider.

Finland har valt att bevilja undantag för användning av neonikotinoider i oljeväxter. I studien undersöks vilken betydelse skillnaden i tillämpningen av lagstiftningen haft i Sverige och i Finland.

I studien görs beräkningar av de ekonomiska effekterna för sektorn i sin helhet med hjälp av officiell statistik. Företagsekonomiska beräkningar har gjorts med ledning av kalkylprogrammet Agriwise.

Konsekvenserna för lantbrukare har analyserats utifrån ett antal djupintervjuer med växtodlare och rådgivare samt med företrädare för handeln. Deltagarna har valts ut i samråd med branschföreningen Sveriges Frö –och Oljeväxtodlare.

1.3 Avgränsning

Neonikotinoidernas skador på biodling, vilda pollinatörer och andra nyttoinsekter tas inte upp i denna rapport. Inte heller effekterna av utebliven pollinering beaktas. Denna typ av frågeställningar finns genomlysta i andra studier som Jordbruksverket deltagit i. Se till exempel artikel publicerad i Nature 2015 (Rundlöf et al. 2015. Seed coating with a neonicotinoid insecticide negatively affects wild bees. Nature, doi:10.1038/nature14420).

I rapporten tas inte ställning till om förbudet var rätt eller inte utan visar på de ekonomiska konsekvenserna för lantbrukarna.

De ekonomiska beräkningarna som görs avser enbart vårraps. Det motiveras med att odlingen av vårraps är av mycket liten omfattning.

1.4 Definitioner

I rapporten används benämningen våroljeväxter som ett samlingsbegrepp på både vårraps och vårrybs.

I de företagsekonomiska beräkningarna används följande begrepp:

Kostnader I = Kostnader för förnödenheter som till exempel utsäde, gödning, växtskyddsmedel och drivmedel. Dessa kostnader avser produktionsmedel som behövs för att bedriva odlingen under ytterligare ett år.

Kostnader II = Kostnader för ränta på rörelsekapital och underhåll av maskiner. Dessa kostnader avser åtgärder som behövs för att bedriva verksamheten under ytterligare tre till fem år.

Kostnader III = Kapital- och avskrivningskostnader för maskiner samt arbete. Dessa kostnader avser ett tidsperspektiv som är längre än fem år.

Täckningsbidrag I = Intäkter i produktionen, exkl. gårdsstöd, minus kostnader I.

Täckningsbidrag II = Intäkter i produktionen, exkl. gårdsstöd, minus kostnader II.

Täckningsbidrag III = Intäkter i produktionen, exkl. gårdsstöd, minus kostnader III.

Normskörd = Förväntad avkastning vid normala väderleksbetingelser, beräknas varje år av Jordbruksverket.

2 Odling av våroljeväxter

2.1 Grödan

Raps och rybs är kålväxter som hör hemma i familjen korsblommiga växter. Det finns 35 arter av korsblommiga växter i Sverige och flera av dem är viktiga kulturväxter. Förutom raps och rybs kan nämnas kålrot, rova och vitkål. Det finns olika sorter av raps och rybs som sås på höst eller vår. Höstgrödan har en större avkastningspotential, men odlingsosäkerheten är större på grund av risk för att grödan ska skadas under vintern.

Skillnaden mellan raps och rybs är bland annat att rybs har en kortare växtperiod, vilket gör att rybs kan odlas längre norrut i landet och inte heller är lika känslig för kvalitetsproblem vid en sen skörd. Rybs har även en kortare blomningsperiod, vilket gör att den inte är lika känslig för insektsangrepp. Avkastningspotentialen är dock normalt mindre för vårrybs jämfört med vårraps.

2.2 Problem med växtskadegörare

Ett av de största problemen med växtskadegörare vid odling av våroljeväxter är **jordloppor**. Jordlopporna gnager sönder bladen på de små rapsplantorna, vilket leder till att plantorna dör. Angreppen är särskilt besvärliga vid torr och varm väderlek på våren efter sådd. Jordlopporna är värmeälskande och vid torr väderlek tar plantorna lång tid på sig att utvecklas. Det är därför viktigt att skapa goda förutsättningar för en snabb uppkomst och en snabb tillväxt av rapsplantorna.

Rapsbaggar är ytterligare en insekt som kan orsaka skador på våroljeväxtodlingar. Det är dock stor variation i angreppens omfattning mellan enskilda år och mellan olika geografiska områden. Orsakerna till angreppens omfattning är svåra att förutse. I dagsläget finns det en bra tillgång på växtskyddsmedel med olika verkningsmekanismer mot rapsbaggar.

Under de senaste åren har problem med **kålflugans larver** tilltagit. Skadorna består i att larverna äter på plantornas rötter. Det är osäkert om den tidigare tillåtna betningen har haft någon effekt på denna insekt. Våra intervjuer med våroljeväxtodlare tyder dock på att betningen kan ha skyddat mot angrepp från kålflugans larver. I nuläget saknas rekommendationer om hur bekämpning kan ske. **Kålmal** är ytterligare ett exempel på en insekt som kan drabba våroljeväxterna.

I områden med stor risk för angrepp av skadeinsekter har utsädet regelmässigt behandlas med kemiska medel, dvs. betats. Neonikotinoider används för att beta våroljeväxtutsäde. Neonikotinoider är inte godkänt för användning från och med 2014 års odling. Som alternativ till betning kan besprutning med bland annat pyretroider användas. Jordbruksverket anger som gräns för bekämpning att mer än 30 % av bladet ska ha angrepp. Sedan 2000 har det förekommit resistens mot pyretroider bland rapsbaggar. Det finns en tilltagande oro i branschen för att problemen kommer att tillta och att resistens mot pyretroider utvecklas i andra skadeinsekter, till exempel jordloppor. För att minska riskerna med resistens bland skadeinsekterna rekommenderar Jordbruksverket bland annat att inte använda samma preparat under hela perioden då bekämpningen genomförs.

2.2.1 Problem med växtskadegörare i våroljeväxter 2014

Jordbruksverkets växtskyddscentraler följer löpande utvecklingen i grödorna under växtsäsongen. De observationer som görs förmedlas ut till odlarna bland annat genom elektroniska nyhetsbrev.

Under odlings säsongen 2014 rapporterade växtskyddscentralen i Uppsala om begynnande angrepp av jordloppor under slutet av april och början av maj. Kall och regnig väderlek under inledningen av maj dämpade dock angreppen. I slutet av maj rapporterade växtskyddscentralen i Uppsala att nästan alla fält hade angrepp, men att det var få fält med svåra angrepp. Det förekom dock fält som var helt förstörda av jordloppor. 30 procent av fälten uppnådde den nivå då bekämpning bör sättas in.

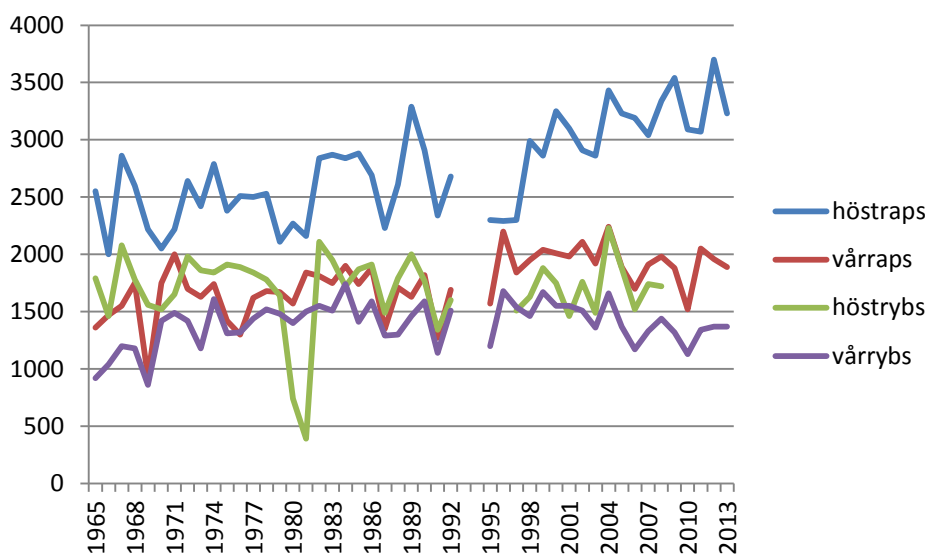
Växtskyddscentralen i Skara varnade i mitten av juni för angrepp av kålflugans larver. Det gavs inte några rekommendationer hur angreppet skulle bekämpas.

Övriga växtskyddscentraler lämnade inte några uppgifter eller endast knapphändiga uppgifter om angrepp i våroljeväxterna.

2.3 Odlingens omfattning

Odlingen av våroljeväxter varierar relativt mycket från år till år, främst beroende på hur mycket höstoljeväxter som kan sås. Under den senaste tioårsperioden har odlingen av vårraps som mest uppgått till drygt 50 000 hektar (2013) och som minst till cirka 14 000 hektar (2014). Vårrybs har odlats i allt mindre omfattning under de senaste åren p.g.a. svag lönsamhet. Mellan 2005 och 2014 har odlingen minskat från cirka 7 000 hektar till drygt 1 000 hektar.

Den långsiktiga minskningen för både höstrybs och vårrybs beror bland annat på att avkastningen inte ökat lika snabbt som för rapsgrödorna. Det är i synnerhet höstrapsen som ökat i avkastning de senaste åren. För vårrybs har avkastningen t.o.m. haft en tendens att minska under de senaste åren. Av figur 1 framgår avkastningsutvecklingen för de olika oljeväxtgrödorna. Odlings säkrare rapssorter och nya odlingsmetoder har minskat de fördelar som rybsgrödorna haft längre norrut i landet.

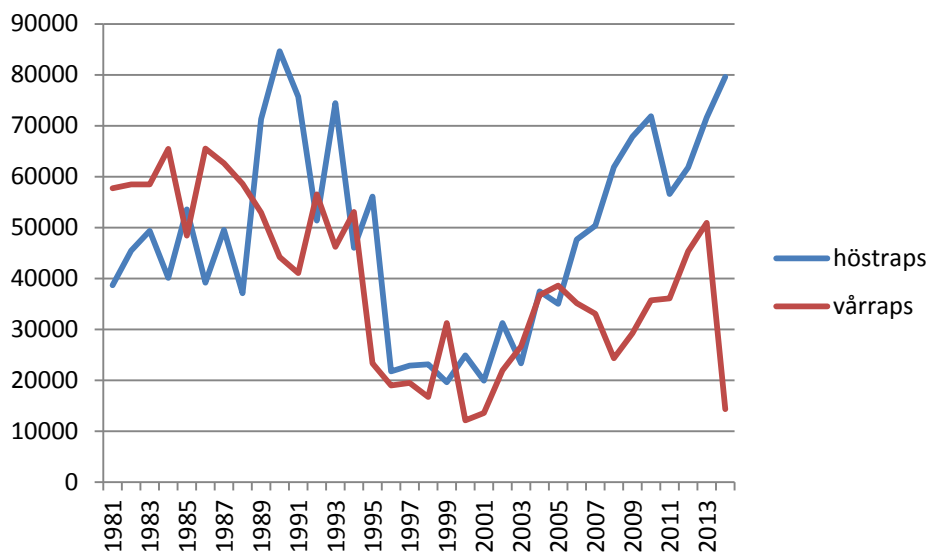

Figur 1 Avkastningen för oljeväxtgrödorna 1965-2013, kg/ha

Källa: Jordbruksverket

Totalt sett har oljeväxtodlingen i Sverige utvecklats positivt. Under perioden 2005–2013 ökade odlingen från cirka 100 000 hektar till cirka 130 000 hektar. Satt i relation till hur den totala åkerarealen utvecklats har oljeväxternas andel ökat från cirka 3,5 procent till nästan 5 procent. Ökningen kan förklaras med att priserna för oljeväxtfrö varit gynnsamma under de senaste åren. Möjligheten till att expandera odlingen begränsas på det enskilda företaget av ökad risk för växtföljdssjukdomar och ökad risk för skadeinsekter. Jordbruksverket rekommenderar att inte odla oljeväxter mer än vart femte till vart sjätte år på samma fält p.g.a. risk för växtföljdssjukdomar och problem med insekter.

Under 2014 skedde stora arealförändringar för de olika oljeväxtgrödorna. Odlingen av höstraps ökade kraftigt och nådde sin största areal sedan 1990 med nästan 80 000 hektar. Vårrapsen minskade kraftigt, odlingen föll från cirka 50 000 hektar till knappt 15 000 hektar. 2014 års vårrapsareal är den minsta sedan 2000. Vårrybsen har minskat successivt sedan lång tid tillbaka och 2014 års areal blev drygt 1 000 hektar. Odlingen av höstrybs har sedan lång tid varit av mycket begränsad omfattning, arealen ligger stabilt runt 1 000 hektar.

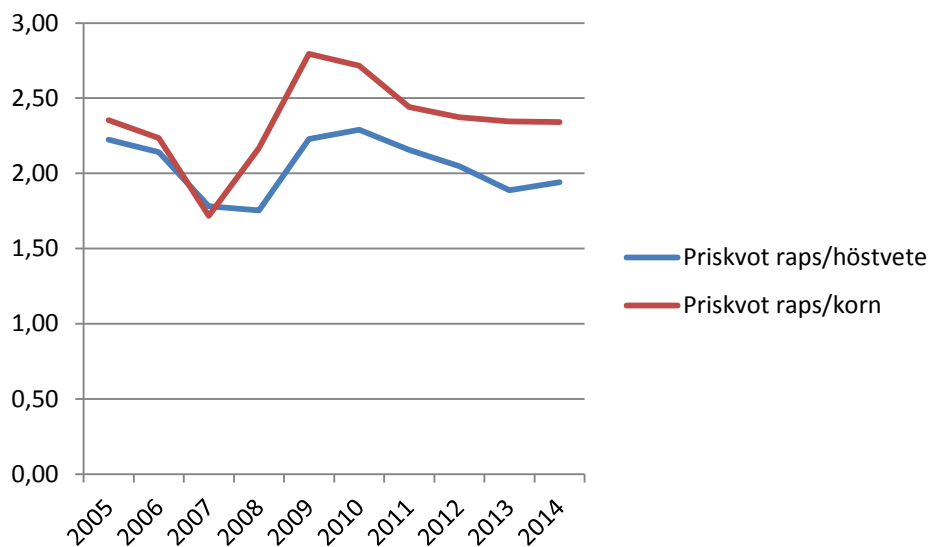

Figur 2 Odling av oljeväxter 1982-2014, hektar

Källa: Jordbruksverket

Förklaringar till de stora omsvängningarna i oljeväxtodlingen 2014 är bland annat

- Goda förutsättningar för sådd hösten 2013
- Succesivt försämrad prisrelation för oljeväxter gentemot spannmål
- Förbud mot att använda viktiga bekämpningsmedel i våroljeväxtgrödorna

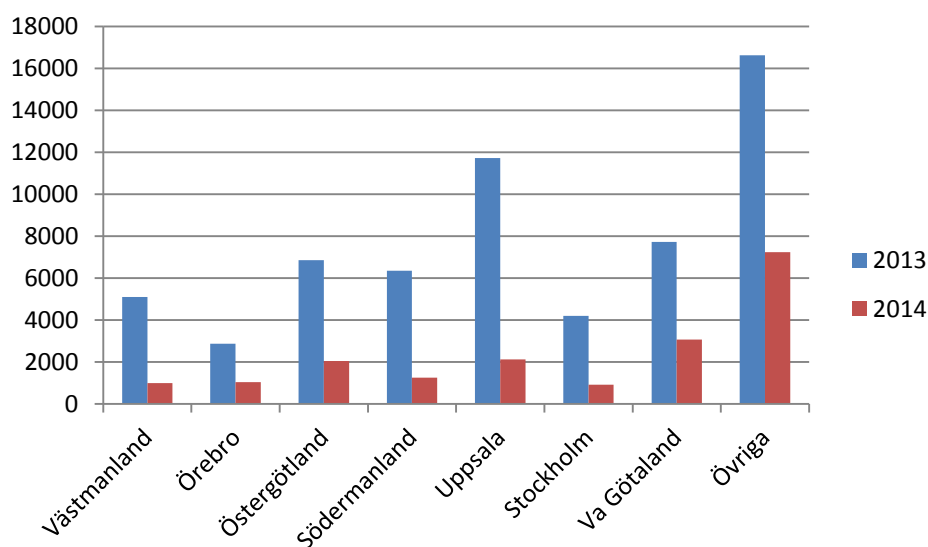
Figur 3 Priskvot oljeväxter/spannmål 2005-2014

Källa: Jordbruksverket, egen beräkning

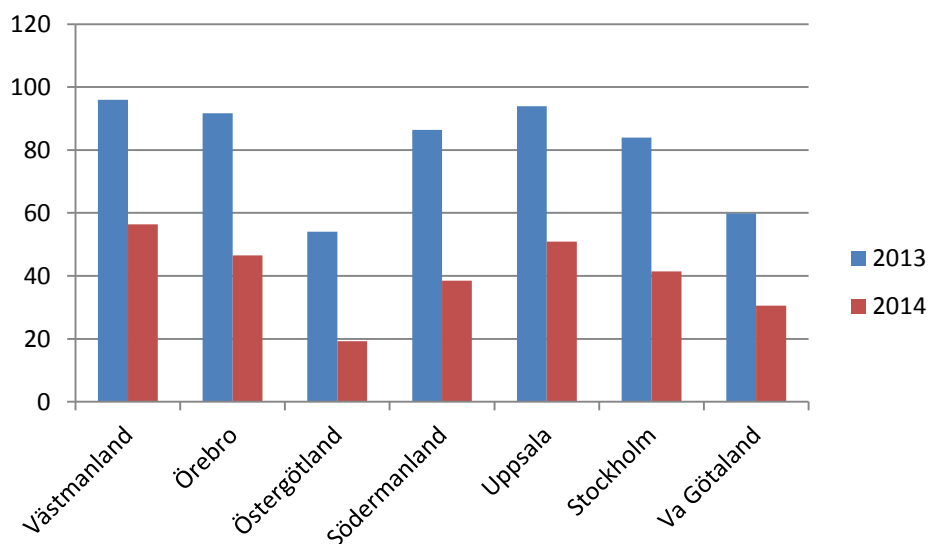
2.4 Odlingens geografiska utbredning

Risk för att plantorna ska skadas under vintern vid odling av höstoljeväxter gör att odling av våroljeväxter är vanligare längre norrut i landet. Norr om Gävleborgs län är dock odling av oljeväxter mycket sporadisk.

Uppsala, Västra Götaland, Östergötland och Södermanland är de län som haft de största våroljevästarealerna under de senaste åren. Omkring 80 procent av den totala våroljevästarealen finns i norra Götaland och södra Svealand. I södra Sverige är höstoljeväxter ett ekonomiskt bättre alternativ än våroljeväxter. I figur 4 visas hur många hektar våroljeväxter som odlades i respektive län under 2013 och 2014. Figur 5 visar hur stor andel av den totala oljevästarealen som utgjordes av våroljeväxter i respektive län.

Figur 4 Odling av våroljeväxter 2013 och 2014, hektar

Figur 5 Våroljevästarealens andel av den totala oljevästarealen i resp. län, procent

3 Företagsekonomiska förutsättningar för odling av våroljeväxter

Lönsamhetsberäkningar för våroljeväxter och andra grödor har gjorts med ledning av de produktionsgrenskalkyler som finns i Agriwise. Senast kända data för användning av produktionsmedel och priser för produktionsmedel har använts i beräkningarna. Produktpriserna i kalkylen speglar de prisförhållanden som rådde hösten 2014. Kalkylerna som redovisas avser de förhållanden som råder i produktionsområdet Svealands slättbygder (Ss). Kostnaderna i kalkylerna har delats upp i tre olika kategorier som är kopplade till tidsperspektivet i odlingen, se avsnitt 1.4 för en utförligare förklaring. Lönsamheten i odlingen redovisas genom det s.k. täckningsbidraget, för definition se avsnitt 1.4.

I beräkningarna ingår vårrops samt de grödor som i första hand kan komma att ersätta dessa. Med ledning av officiell statistik samt uppgifter från odlare och rådgivare bedöms höstvetete, vårkorn, oljelin och foderärter vara de grödor som i första hand är alternativ till odling av våroljeväxter.

3.1 Intäkter i odlingen

För att beräkna intäkterna i odlingen har Jordbruksverkets normskördar för produktionsområdet Svealands slättbygder använts. Normskördarna har valts som underlag för beräkningarna för att väderleksförutsättningarna inte ska påverka kalkylerna.

Intäkterna för vårrops uppgick till 5 600 kr/ha, vilket är högre än för korn, ärter och oljelin men lägre jämfört med höstvetete. Intäkterna för vårkorn blev nästan 400 kr/ha lägre än för vårropsen och intäkterna för höstvetete blev nästan 1 700 kr/ha högre. I beräkningarna har det inte beaktats att grödor har olika värde som s.k. förfrukter i växtföljden. I avsnitt 3.4 förklaras förfruktseffekten samt visas beräkningar av dess värde.

Tabell 1 Avkastning, pris och intäkt för olika grödor

	Normskörd, 2014, kg/ha	Pris, kr/ha	Intäkt vid normskörd, kr/ha
Vårrops	1 965	2,85	5 600
Höstvetete	5 310	1,37	7 275
Foderärter	2 634	1,75	4 610
Oljelin	1 815	3,00	5 445
Vårkorn	4 243	1,23	5 219

Källa: Agriwise och egen beräkning

Prisprognoserna för 2015 visar i nuläget på i stort sett samma priser som för 2014.

3.2 Kostnader för att odla

Resursförbrukningen skiljer sig åt mellan olika grödor. Generellt används mer kvävegödsel för de höstsådda grödorna eftersom avkastningsnivån är högre. Våroljeväxterna kräver större insats av kväve jämfört med vårsådd spannmål.

Behovet av växtskyddsmedel är större för våroljeväxter jämfört med spannmål. Antalet insektsbekämpningar ökade då betningen av våroljeväxtfrö med klotianidin förbjöds. Undersökningar som Jordbruksverkets växtskyddscentraler gjort visar att antalet insektsbesprutningar ökade från 2 gånger per växtperiod till 5,5 gånger under 2014. När antalet bekämpningstillfällen ökar leder det även till ökade kostnader för drivmedel och till ökade arbetskostnader.

När våroljeväxter är förfrukt till spannmål och andra grödor är det vanligt att plöjningsfri odling tillämpas. Det innebär att såddbädden bereds med en överfart med kultivator. När sådd sker efter stråsåd är det betydligt viktigare att marken plöjs så att växtresterna kan brukas ner. Förutom plöjning krävs 2–3 harvningar. Dessa moment leder till mera arbete och att mera diesel förbrukas. Jordbruksverket har beräknat merkostnaderna till 400–600 kr/ha då plöjning används som metod för jordbearbetning jämfört med att använda kultivator. Det är svårt att fördela ut kostnaden på enskilda grödor i kalkylen, däremot beaktas kostnaderna när beräkningar görs för sektorn i sin helhet.

Oljelin har minst behov av kemisk bekämpning, medan ärter kräver störst insats. Dieselförbrukningen per hektar är högst för oljelin, liksom för behovet av arbete. Orsaken till hög resursförbrukning är att det tar längre tid att tröska oljelin jämfört med andra grödor.

I tabell 2 redovisas odlingskostnaderna för resp. gröda. För vårraps redovisas kostnaderna både med och utan användning av neonikotinoider. Förbudet mot att använda neonikotinoider innebär lägre kostnader för utsädet p.g.a. att det inte betas. Det leder dock till högre kostnader eftersom användningen av insektsmedel ökar, liksom förbrukningen av diesel. Även kostnaderna för arbetskraft och underhåll av maskiner ökar. Ökat behov av besprutning leder till att preparatkostnaderna ökar med cirka 500 kr/ha och kostnaderna för arbete och maskiner med ytterligare cirka 500 kr/ha. De totala kostnaderna för att odla våroljeväxter blir efter förbudet på samma nivå som för höstvetet och betydligt högre än för övriga vårsådda grödor. Kostnaderna för oljelin är drygt 1 500 kr/ha lägre än för våroljeväxterna.

Tabell 2 Kostnader för att odla olika grödor, kr/ha

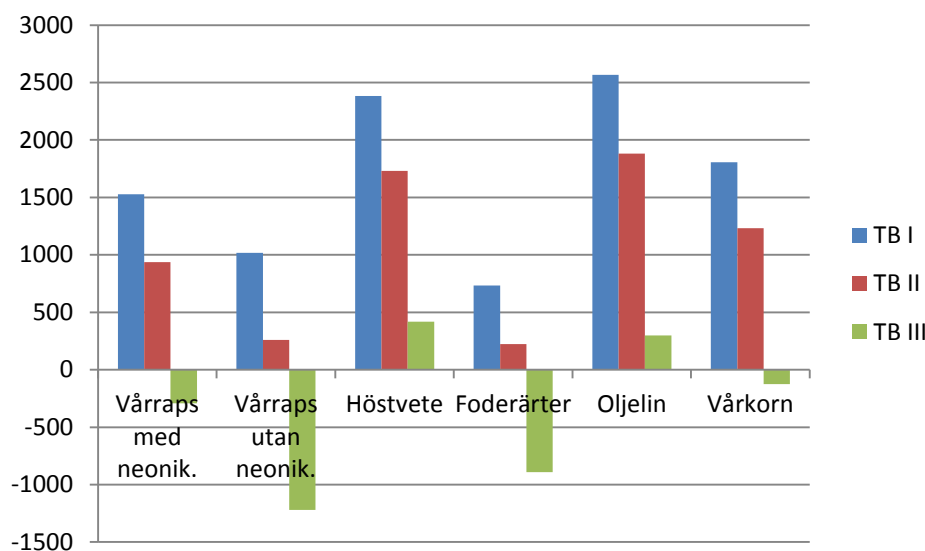
	Kostnad I*	Kostnad II*	Kostnad III*	Summa kostnader
Vårraps betat med neoniktinoider	4 072	591	1 230	5 893
Vårraps utan betning med neoniktinoider	4 584	756	1 480	6 820
Höstvete	4 893	650	1 314	6 857
Foderärter	3 877	508	1 117	5 502
Oljelin	2 878	685	1 584	5 147
Vårkorn	3 413	574	1 356	5 343

* För definition av kostnader se avsnitt 1.4

Källa: Agriwise och egen beräkning

3.3 Lönsamhet i odlingen

Lönsamhetsberäkningarna visar att täckningsbidraget blir högst för oljelin och höstvetete. Vårrops som odlas utan tillgång till neonicotinoider har tillsammans med ärter det lägsta täckningsbidraget. Av figur 6 framgår täckningsbidraget för respektive gröda.

Figur 6 Täckningsbidrag för olika grödor baserat på normskördar, kr/ha

3.4 Förfruktseffekter

Om oljeväxter ersätts med spannmål i en växtföljd som redan domineras av spannmål, kommer det att medföra en lägre totalskörd för hela växtföljden. Olika grödor påverkar efterföljande grödor i olika hög grad. Odlas samma gröda två år i rad minskar skörden andra året jämfört med om en annan gröda valts år två. Detta benämns som förfruktseffekt.

I Jordbruksverkets riktlinjer för gödsling från 2014 anges förfruktseffekterna för olika grödor. Av följande tabell anges merskörden för olika förfrukter.

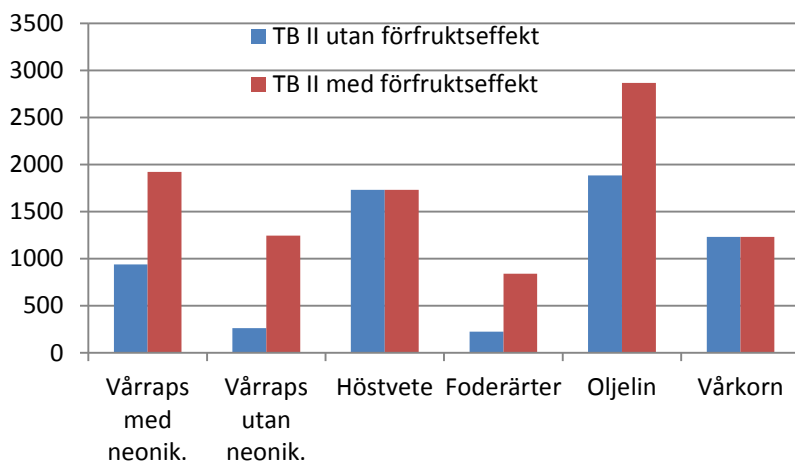
Tabell 3 Förfruktseffekter för olika grödor, kg/ha

Förfrukt	Eftergröda	Skördepåverkan, kg/ha	Värde per hektar av förfruktseffekt, kr/ha
Våroljaväxter	Korn	+800	984
Korn	Korn	0	0
Höstvetete	Korn	0	0
Foderärter	Vårsäd	+500	615
Oljelin	Korn	+800	984

Källa: Jordbruksverkets riktlinjer för gödsling 2014

Av figur 7 framgår lönsamheten i oljeväxtodlingen jämfört med några andra grödor när förfruktseffekterna beaktas. Figuren visar att täckningsbidrag II är på samma nivå för vårrops när neonicotinoider kan användas jämfört med täckningsbidraget

för höstvetet. Kalkylen som visar läget utan användning av neonikotinoider är betydligt sämre för våroljeväxterna.

Figur 7 Täckningsbidrag II med resp. utan förfruktseffekt (baserat på 2014 års avkastningsnivå) för några olika grödor, kr/ha

Källa: Egen beräkning

I förfruktsberäkningarna beaktas de effekter på tillförseln av växtnäringssämne beroende på vilka grödor som odlas. I ensidiga växtföljder bör även effekter kopplade till växtsjukdomar beaktas. Det saknas uppskattningar över hur mycket skörden påverkas till följd av växtföljdssjukdomar vid ensidig odling av spannmål. Beräkningarna som gjorts torde därför ha underskattat förfruktseffekterna.

3.5 Effekter på gårdsnivå

Effekterna av förändrade regler för användning av betningsmedel i våroljeväxter har även beräknats på företagsnivå. För att göra beräkningarna har ett typföretag konstruerats. Typföretaget har betydligt större areal än genomsnittsföretaget men ska spegla ett typiskt växtodlingsföretag i Mälardalsområdet. I beräkningarna antas att företaget har 300 hektar åker och att våroljeväxter odlas på 30 hektar. Med ledning av de uppgifter som kommit fram från de odlare och rådgivare som intervjuats (se kapitel 7) förutsätts att våroljeväxterna minskar med två tredjedelar och att odlingen av korn ökar.

Tabell 4 Grödfördelning före resp. efter förbud mot neonikotinoider, hektar

Gröda	Nu	Efter förändring
Vårrens	30	10
Höstvete	150	150
Ärter	30	30
Korn	90	110

Källa: Egen beräkning

Lönsamheten redovisas både för 2014 års avkastning och för normal skördenivå. Indirekta effekter som förändrat förfruktsvärde och ökat behov av jordbearbetning

har beaktats i beräkningarna. Av tabell 5 framgår hur lönsamheten påverkas av förbudet av neonikotinoider. Hög avkastning under 2014 för i synnerhet stråsäd leder till att effekterna av minskad odling av våroljeväxter reduceras. Lönsamhetsförsämringen uppgår till nästan 8 procent eller drygt 30 000 kronor. Vid normskörd blir effekterna större.

Tabell 5 Lönsamhetseffekter på typföretag av förbud mot neonikotinoider, kronor

	Nuläge	Efter förändring
Summa täckningsbidrag II	405 500	404 600
Minskad förfruktseffekt		-19 700
Ökade kostnader för jordbearbetning		-9 000
Nettoeffekt		-29 600
Förändring av täckningsbidrag II, %		-7,6

Källa: Agriwise och egen beräkning

4 Effekter på sektornivå av minskad odling av våroljeväxter

4.1 Kortsiktiga effekter på grund av minskad odling av våroljeväxter

Under 2014 minskade odlingen av våroljeväxter kraftigt. Arealminskningen uppgick till cirka 38 000 hektar. Förändringen mellan 2013 och 2014 beror på fler faktorer än förbudet mot att använda neonicotinoider och effekterna kommer därför att överskattas om beräkningarna för sektorn baseras på så stor areal. Arealförändringen beräknas därför på skillnaden mellan genomsnittlig våroljeväxtareal för perioden 2009–2013 och 2014. Det ger en arealminskning med 26 000 hektar.

Det går inte med bestämdhet att slå fast vilka grödor som ersatt våroljeväxterna. De personer som intervjuats (se kapitel 7) menar att vårsäd, främst korn, är en vanlig ersättningsgröda som valts liksom oljelin, proteingrödor, vallfrö och i viss mån höstraps. I följande avsnitt redovisas förändringar i jordbrukssektorns lönsamhet vid några olika alternativ för ersättningsgrödor till våroljeväxterna, se tabell 6.

Tabell 6 Alternativ för fördelning av de grödor som ersatt våroljeväxterna under 2014 års odling, 1 000 hektar

	Våroljeväxter	Höstvete	Korn	Oljelin	Ärter
Arealförändring	-26				
Alternativ 1	-26	6,5	6,5	6,5	6,5
Alternativ 2	-26	5	11	5	5
Alternativ 3	-26	3	17	3	3
Alternativ 4	-26		26		

Källa: Egen beräkning

Alternativ 1 innebär att höstvete, korn, oljelin och ärter till lika delar har ersatt våroljeväxterna. I övriga alternativ utgör korn en allt större del av ersättningsgrödorna.

Beräkningarna av lönsamhetseffekterna baseras på normskördarna. Väderlek och andra kortsiktiga faktor ska inte påverka effekterna.

Av avsnitt 3.3 framgår att lönsamheten är bättre för de grödor som ersätter våroljeväxterna. Täckningsbidrag II ökar med drygt 25 miljoner kronor i de olika alternativen. Täckningsbidrag II (se definition i avsnitt 1.4) har valts som mått eftersom det bör finnas möjligheter att hitta alternativ användning för resurserna inom denna tidsperiod.

Förfruktsvärdet minskar då våroljeväxtarealen krymper och ersätts med spannmål. I alternativ 1 ger oljelin och ärter förfruktseffekt medan hela förfruktsvärdet går förlorat i alternativ 4 då korn ersätter hela våroljeväxtarealen. I Alternativ 1 minskar förfruktsvärdet med drygt 15 miljoner kronor och i alternativ 4 med drygt 25 miljoner kronor.

När våroljeväxterna utgör förfrukt till höstsådd spannmål kan jordbearbetningen ske genom en kultivering. När spannmål är förfrukt måste det ske en mer omfattande jordbearbetning. I beräkningarna antas plöjning och harvning. I beräkningarna antas att det fungerar med plöjningsfri odling då ärter och oljelin är förfrukt.

Den odling av våroljeväxter som återstår, knappt 15 000 hektar, har fått en total kostnadsökning (kostnader II) med cirka 10 miljoner kronor p.g.a. att neonikotinoider inte får användas.

Alternativ I innebär att sektorn förlorar knappt 5 miljoner kronor på att ersätta oljeväxterna. I alternativ 4, när korn ersätter hela våroljeväxtarealen, uppgår nettoeffekten till en förlust på cirka 22 miljoner kronor, det motsvarar drygt 500 kronor per hektar. Totalt sett för hela växtodlingen är förändringen liten men regionalt har den större betydelse liksom för enskilda gårdar.

Av tabell 7 framgår ekonomiskt utfall vid olika alternativ för utbyte av våroljeväxter.

Tabell 7 Årlig ekonomisk effekt på sektorsnivå p.g.a. minskad odling av våroljeväxter baserat på arealförändringen mellan 2009–2013 och 2014 samt normsörd, miljoner kr

	Alternativ 1	Alternativ 2	Alternativ 3	Alternativ 4
Förändring av täckningsbidrag II	26,2	26,0	25,7	25,3
Förändring av förfruktsvärde	-15,2	-17,6	-20,8	-25,6
Ökade kostnader för jordbearbetning	-5,9	-7,2	-9,0	-11,7
Ökade kostnader för bekämpning i vårraps	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0
Netto	-4,9	-8,8	-14,1	-22,0

Källa: Egen beräkning

4.2 Effekter på längre sikt

Prognoser som gjorts för 2015 års odling visar att våroljeväxtarealen kommer att minska ytterligare. Odlingen väntas inte bli större än 5 000 hektar. Minskad odling innebär att förlusterna i sektorn kommer att ligga på cirka 20 miljoner kronor.

På ännu längre sikt är det troligt att förlusterna ökar ännu mera om det inte dyker upp effektiva alternativa växtskyddsmedel mot jordlopporna. Detta p.g.a. att effekterna av en ensidig växtodling tilltar. Det kan t.ex. innebära att angreppen av svampsjukdomar och insekter tilltar.

5 Miljöeffekter

Förändringar av odlingens sammansättning får konsekvenser för jordbrukets miljöpåverkan. I följande avsnitt visas hur ändrad odling påverkar utlakning av kväve och fosfor, utsläppen av koldioxid samt användning av kemiska bekämpningsmedel.

5.1 Utlakning av kväve och utsläpp av koldioxid

De grödor som ersätter odlingen av våroljeväxter ger inte upphov till några större förändringar av kväveutlakning och av utsläppen av koldioxid. Totalt sett för jordbrukssektorn blir effekterna mindre än en procent. Skulle däremot våroljeväxterna ersättas med mer extensiva grödor som vall och träda blir effekterna större.

5.2 Växtskyddsmedel

Förbudet mot att använda neonicotinoider för betning av våroljeväxtutsäde har lett till att många jordbrukare ökat användningen av pyretroider för att kunna bekämpa jordlopporna. Detta framgår både av en undersökning som Jordbruksverkets växtskyddscentral i Linköping och Sveriges Frö- och oljeväxtodlare har gjort samt av de intervjuer som gjorts inom ramen för detta arbete. Pyretroider är godkänt för användning i våroljeväxter men trots det kan en del nyttoinsekter sprutas bort.

När våroljeväxterna försvinner ersätts de ofta av ännu mera spannmål i växtföljden. En ensidigare odling av spannmål leder ofta till ökat behov av bekämpning av växtföljdssjukdomar, det är främst svampsjukdomar som kan ha ökat.

Totalt sett har sannolikt användningen av växtskyddsmedel ökat både av insektsmedel och svampmedel.

5.3 Gränsöverskridande påverkan

Ökad odling av raps har lett till att Sverige haft balans på marknaden för rapsfrö från att tidigare haft en stor nettoimport. Bortfall av vårrapsodling kommer åter att leda till ökad import av rapsfrö eller andra oljeväxter. EU är ett underskottsområde för oljeväxter, det medför att Sverige kommer att få täcka sitt behov genom import från tredje land, troligen från Östeuropa.

6 Oljeväxtodling i Finland och övriga EU

6.1 EU

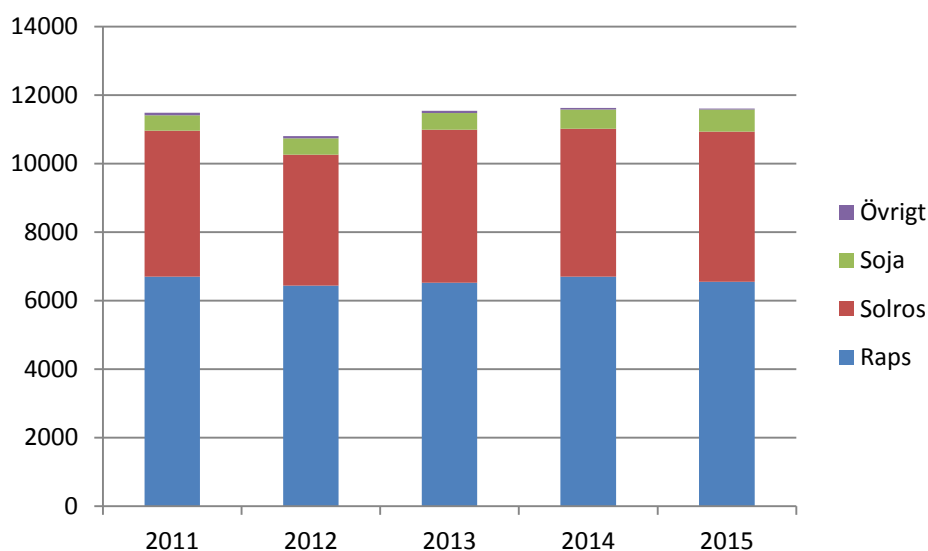
I EU odlas oljeväxter på 11–12 miljoner hektar. Under den senaste femårsperioden har odlingen varit förhållandevis stabil med små variationer i arealens storlek.

Raps är den arealmässigt största oljeväxtgrödan i EU med drygt 6 miljoner hektar. Solrosor odlas på drygt 4 miljoner hektar och soja på drygt 0,5 miljoner hektar. Av de enskilda grödorna har odlingen av sojabönor ökat under de senaste åren.

Höstraps är den dominerande rapsgrödan i EU. Cirka 90 procent av odling utgörs av höstraps. Länder med störst odling av höstraps är Frankrike, Tyskland, Polen och Storbritannien.

Vårropsarealen har under de senaste åren uppgått till cirka 0,5–0,6 miljoner hektar. De största vårropsarealerna finns i Polen och de baltiska länderna samt i Finland och Sverige.

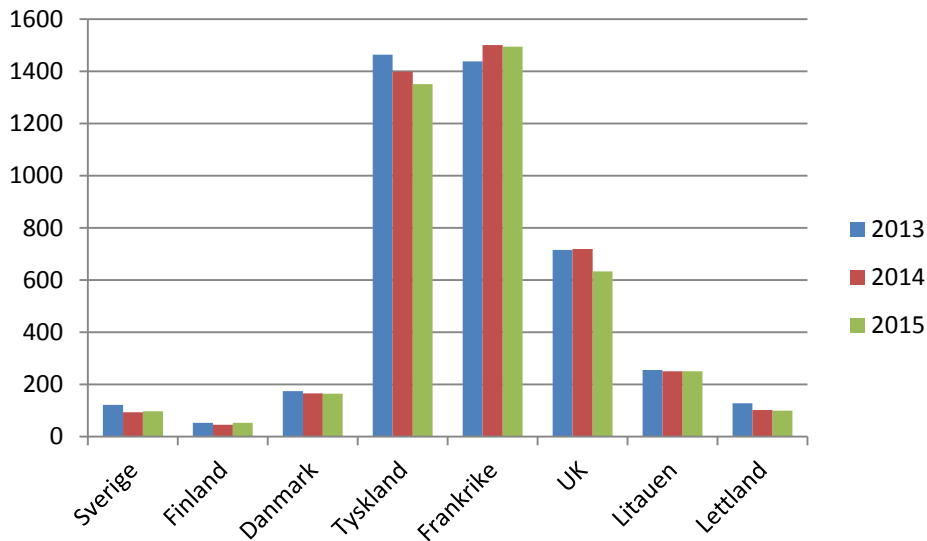
Av figur 8 framgår arealutvecklingen för olika oljeväxter i EU-28 under de senaste åren samt en prognos för 2015.

Figur 8 Odling av oljeväxter i EU-28 2011–2015, 1 000 hektar

Källa: Copa-Cocega

Sedan 2013 har arealutvecklingen varit varierande i de olika EU-länderna. En prognos från Copa-Cocega för 2015 visar att rapsodlingen i Lettland väntas minska med cirka 20 procent och i Storbritannien och Tyskland med cirka tio procent jämfört med 2013. I Frankrike väntas däremot odlingen öka något under perioden 2013–2015. Det verkar inte finnas något samband mellan arealförändringarna och inriktning på höst- eller våroljeväxter. Figur 9 visar arealutvecklingen för raps i några EU-länder för perioden 2013–2015.

Figur 9 Odling av raps i några EU-länder för perioden 2013–2015, 1 000 hektar

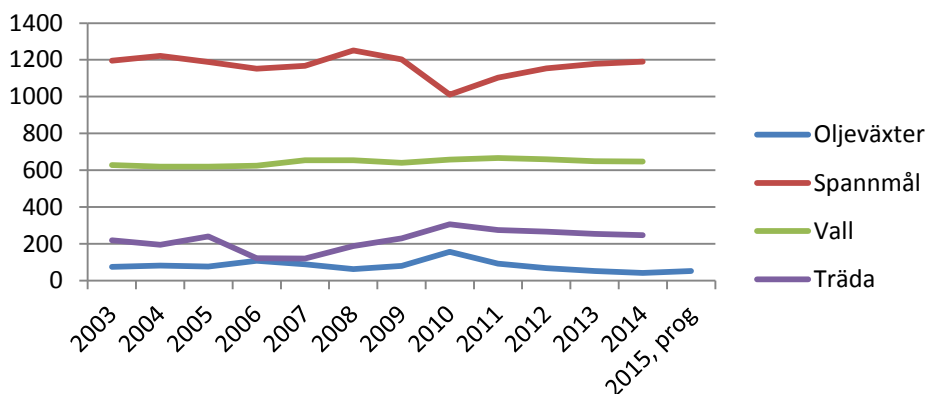
Källa: Copa-Cocega

6.2 Finland

Oljeväxtodlingen i Finland består enbart av vårsådda grödor p.g.a. att det är för kalla vintrar för de höstsådda grödorna. Under de senaste åren har odlingen av oljeväxter minskat från knappt 100 000 hektar till knappt 50 000 hektar. Oljeväxtgrödorna har huvudsakligen ersatts med spannmålsgrödor. Mellan 2013 och 2014 minskade odling av oljeväxter med 10 000 hektar från 53 000 hektar till 43 000 hektar.

I Finland beslutades för 2014 års odling att oljeväxtutsäde inte fick betas med neonicotinoider. Det var däremot tillåtet att använda betat utsäde som fanns kvar i lager. Arealminskningen mellan 2013 och 2014 torde till stor del bero på förbudet att beta utsäde. Sådd av obetat utsäde torde ha förekommit i mycket liten omfattning.

För 2015 har Finland beslutat om dispens från förbud att använda neonicotinoider. Prognoser för 2015 års odling pekar mot en arealökning på cirka 10 000 hektar, d.v.s. en återgång till 2013 års nivå.

Figur 11 Åkermarkens användning i Finland 2003–2014, 1 000 hektar

Källa: Copa-Cocega och Natural Resources Institute Finland

Av intervjuer med odlingsrådgivare i Finland framgår att problemen med insekter i Finland är de samma som i Sverige. Angrepp från jordloppor, rapsbaggar och kålmal leder till problem om kemisk bekämpning inte får användas. Problemen med angrepp av kålflugans larver uppfattas som något mindre än i Sverige. Strategierna för bekämpning av angreppen är liknande som de som används i Sverige. Om inte betningsmedel får användas, ökar behovet av besprutningar med 2–3 tillfällen. Det finns i nuläget inte några tillräckligt säkra alternativ till kemisk bekämpning. Det är dessutom svårt att göra prognoser när angreppen kommer. Försök har gjorts med bland annat såtid och utsädesmängd.

Oljeväxterna har en stabil position i den finska växtodlingen. Prisutvecklingen har varit gynnsam och på spannmålsdominerade gårdar har den stort värde som förfrukt. Den finska förädlingsindustrin är också måna om att odlingen kan fortsätta. Den storskaliga pressindustrin skulle troligen läggas ner om odling upphör.

Om förbud mot att använda neonicotinoider införs utan att det finns nya kemiska medel att använda mot jordloppor är det troligt att odlingen i Finland mer eller mindre kommer att försvinna. Odlingen blir så riskabel att odlarna inte vågar fortsätta.

Det finns få alternativ till oljeväxter som kan odlas. Höstoljeväxter är inte något alternativ eftersom risken för utvintring är allt för stor. Marknaden för proteingrödor är liten och föga utvecklad. Intresset för odling av energigrödor har minskat p.g.a. hård konkurrens från skogsråvaror. Det mest troliga är att marken kommer att läggas i träda eller att används som grüngödsling.

7 Synpunkter från oljeväxtbranschen

För att kunna belysa hur effekterna av ett förbud mot att använda neonikotinoider i våroljeväxtodlingen påverkar enskilda företag har Jordbruksverket gjort ett antal intervjuer med odlare, rådgivare och handel. Intervjuerna ägde rum under perioden mars–april 2015 och genomfördes genom telefonsamtal, varje intervju tog cirka 30 minuter att genomföra. Samma person utförde samtliga intervjuer. De frågor som ställts till resp. kategori framgår av bilaga 1.

7.1 Odlare

Jordbruksverket har genomfört telefonintervjuer med sju våroljeväxtodlare. Odlarna har valts ut av branschorganisationen Sveriges Frö- och Oljeväxtodlare och av Jordbruksverket. Företagen är i samtliga fall belägna i Mälardalen, eftersom det är i detta område som våroljeväxtodlingen är belägen. Frågorna som ställts till jordbrukarna avser dels utfallet av 2014 års odling, dels hur de ser på eventuell framtida odling av våroljeväxter.

De jordbrukare som intervjuats har företag med större areal än genomsnittet och är specialiserade på växtodling. Det bedrivs inte någon animalieproduktion på något av företagen. Växtföljderna domineras därför av spannmål med oljeväxter, ärter och oljelin som de viktigaste omväxlingsgrödorna. I något fall odlas vallfröutsäde. En vanlig strategi är att maximera odlingen av höstsådd spannmål, dock med beaktande att en allt för ensidig spannmålsodling leder till ökat behov att bekämpa svampsjukdomar. De flesta av jordbrukare har någon form av rådgivning, antingen grupprådgivning eller individuell rådgivning.

7.1.1 Odlarnas erfarenheter av våroljeväxtodling under 2014

De flesta odlarna valde att minska våroljeväxtodlingen under 2014. Ett viktigt skäl var gynnsamma förutsättningar för sådd av höstveten hösten 2013, men det främsta skälet var osäkerhet om man skulle klara insektsbekämpningen i våroljeväxterna. För att motverka angreppen vidtogs åtgärder som till exempel ökad utsädesmängd och val av gynnsam såtidpunkt för snabb etablering. Någon jordbrukare valde att dra ner utsädesmängden för att minska kostnaderna och på så sätt minska den ekonomiska risken om odlingen skulle drabbas hårt av angrepp.

Odlarna uppfattade att angreppen av insekter inte var lika omfattande under 2014 jämfört med närmaste föregående år. En kall vår följdes av värme och fukt som gynnade en snabb etablering av grödan.

Nästan samtliga växtodlare har ökat antalet kemiska bekämpningar. Tidigare har de sprutat mot insekter 2–3 gånger per växtsäsong, men under 2014 har de mer än fördubblat antalet spruttillfällen. Det har medfört ökade kostnader för sprutmedel, diesel, arbete och maskiner. Det har också lett till merarbete med att rengöra sprututrustningen och att sprutning i andra grödor fått ske på annan tid, vilket kan ha lett till sämre ekonomiskt utfall. Odlarna har också känt mer stress än tidigare när det gäller bevakningen av insektsangreppen i våroljeväxterna. Tidigare kunde de lita på att betningsmedlet skyddade grödorna för angrepp. Odlarna tyckte även att det var olustigt att behöva spruta så ofta eftersom även många nyttoinsekter sprutades bort.

Skördeutfallet blev generellt bra för de flesta grödorna, särskilt för höstvetet. De vårsådda grödorna hämmades delvis av torra under växtperioden. Avkastningen för vårrapsen blev normal trots förbudet mot att använda neonikotinoider. Det fanns även odlare som fick högre skörd än normalt. Goda väderleksförutsättningar under 2014 var en avgörande faktor för bra skördar. Den ökade användningen av växtskyddsmedel innebar däremot att det ekonomiska utfallet blev sämre än vad det annars skulle ha blivit.

7.1.2 Odlarnas syn på framtida våroljeväxtodling

Nästan samtliga intervjuade odlare kommer att minska eller helt upphöra med våroljeväxtodlingen under 2015. Orsaken är att de anser att det inte är möjligt att hantera bekämpningen av insekter på ett acceptabelt sätt. Det finns dock någon enstaka som kommer att öka odlingen. Skälet för de som kommer att behålla en mindre del av sin odling är att de vill behålla den kompetens som finns inom företaget. De väljer att lokalisera odlingen så att de på ett enkelt sätt kan utföra täta kontroller av grödan.

Odlarna är medvetna om att den minskade odlingen av våroljeväxter leder till en risk för hårdare sjukdomstryck främst i spannmålsgrödorna. För att motverka en alltför ensidig växtodling försöker de lösa detta genom att öka odlingen av till exempel vallfröutsäde och oljelin. Någon odlare avser att börja odla höstraps trots riskerna för utvintring. I andra områden är det i praktiken omöjligt att odla höst-oljeväxter eftersom jordarten leder till s.k. uppfrysning under vintern. Andra alternativ har praktiska och ekonomiska nackdelar som gör att de inte betraktas som möjliga. Till exempel mognar oljelin och åkerböna sent, vilket gör tröskningen riskabel och det blir svårt att utnyttja förfrukten för höstsådd. Ökad odling av stråsäd leder också till ökat behov av plöjning. Odlas oljeväxter kan plöjningsfri odling tillämpas i större utsträckning. Vid plöjningsfri odling görs en inbesparing av minst tre överfarter på fälten, vilket minskar diesel, arbete och användningen av maskiner. Flera odlare framför även att problem med vilda djur, till exempel hjortar och vildsvin, gör det svårt att odla alternativa grödor som ärter och höstraps.

För att odlingen av våroljeväxter ska kunna återupptas måste alternativen för att hantera problemen med insekter förbättras. Ett möjligt alternativ som framförs av odlarna är att återgå till äldre medel som visserligen inte är lika effektiva, men som inte är lika farliga för nyttoinsekter. De har även uttryckt oro för att problemen kommer att tillta i odlingen av höstoljeväxter eftersom problemen med resistens bland skadeinsekterna tilltar. En del odlare har även framfört kritik mot rådgivningen som de anser allt för ensidigt baserar sig på kemisk bekämpning för att lösa problem.

Det fanns inga alternativa strategier färdigutvecklade när förbudet mot neonikotinomidier infördes. Det har startats upp en del försök, bland annat av Hushållningssällskapet, där alternativ testas. Ett sådant exempel är testning av ”näringsbetat” oljeväxtutsäde. Det innebär att fröet behandlas med mangan och zink för att få en snabbare uppkomst av plantan, vilket gör att den blir mindre känslig för insektsangrepp. Odlarna är även intresserade av att hitta alternativa bekämpningsmetoder för att klara angrepp från insekter, till exempel genom att använda predatorer. Ett ökat utbyte av kunskap om biologisk bekämpning i andra produktionsgrenar är också något som odlarna efterfrågar. Som exempel nämns de

metoder som används i trädgårdsnäringen för att gynna skadeinsekternas naturliga fiender.

7.2 Rådgivare

7.2.1 Rådgivarnas erfarenheter av våroljeväxtodling under 2014

Två rådgivare har kontaktats för att ge sin syn på 2014 års oljeväxtodling samt framtida odling. Rådgivarna är verksamma i Mälardalsområdet och bland de jordbrukare man har kontakt med har i princip alla odlat våroljeväxter tidigare.

Rådgivarna var samstämmiga i sin bild av erfarenheterna från 2014 och hur de ser på framtiden för våroljeväxterna. Inför 2014 gav de sina kunder rådet att inte odla oljeväxter. Erfarenheterna från 2013 var dåliga med kraftiga angrepp av bland annat kålmal. Eftersom möjligheten till betning skulle försvinna var detta ytterligare ett skäl till att välja bort våroljeväxterna. Rådgivarnas uppfattning var att risken för bakslag var överhängande om odlingen skulle fortsätta. Det fanns inte några bra alternativ till betning av utsäde för att klara angreppen av jordloppor och andra insekter.

De allra flesta av odlarna valde att följa råden och minskade sin odling. Rådgivarna uppfattade att odlarna var trötta och besvikna på grödan och kände en lättnad över att inte behöva försöka ytterligare ett år.

Trots att 2014 inte blev lika problematiskt med hänsyn till insektsangrepp, ansåg rådgivarna att de fattat rätt beslut då de valde att inte rekommendera odling av våroljeväxter under 2014.

På den areal som inte användes för odling av oljeväxter var det svårt för rådgivarna att hitta bra alternativ. Rådgivarna lyfte fram problem med mycket vilt som en viktig faktor som begränsar grödvalet. På kort sikt blev vårsådd stråsäd ett vanligt alternativ, det var även en del som ökade odlingen av ärter.

Rådgivarna som intervjuades ansåg att det rått en samsyn bland kollegorna om läget under 2014. Växtskyddscentralerna, Sveriges Frö- och Oljeväxtodlare, växtskyddsföretagen, m.fl. har ställt upp och bistått med sin kunskap för att mildra effekterna.

7.2.2 Rådgivarnas syn på framtida våroljeväxtodling

Råden inför 2015 är ännu tydligare när det gäller att avstå från våroljeväxtodling eftersom risken för totalskada är stor. Det kommer att finnas en viss odling kvar, men det kräver en stor insats av jordbrukaren för att lyckas.

Det finns i grunden ett stort intresse bland växtodlarna att odla våroljeväxter eftersom det behövs omväxlingsgrödor. I nuläget finns det dock inte några bra alternativ till hur problemen med angrepp från insekter ska bemästras. Om det kommer fram alternativa lösningar kommer odlingen av våroljeväxter med stor sannolikhet återupptas.

Det är ont om alternativa grödor som kan ersätta våroljeväxterna. Åkerböna kan vara ett alternativ, höstraps skulle också kunna öka men det är problem med utvintring. Det är risk för att det blir ökad odling av spannmål. Större andel

spannmål i växtföljden ökar risken för ännu hårdare sjukdomstryck vilket leder till flera besprutningar. Rådgivarna anser att förbudet mot neoniktinoider kan leda till att användningen av växtskyddsmedel ökar, det kan öka risken för negativa miljöeffekter.

7.3 Handel

En representant från uppköpande handel har intervjuats.

Det tillämpas inte någon differentierad betalning för det oljeväxtfrö som handeln köper av odlarna kopplat till om det är till exempel vårraps eller höstraps. Det finns däremot merbetalning för vissa sorter som har särskilda egenskaper, till exempel lämplig att använda vid tillverkning av frityrolja. Alla sorter som i nuläget ger merbetalning är höstrapssorter.

Produktionen av oljeväxtfrö i Sverige har ökat och uppgår för närvarande till 250 000–300 000 ton. Industrins behov täcks av inhemskt producerad råvara och det senaste åren har Sverige varit nettoexportör.

Minskad våroljeväxtodling leder till ökad osäkerhet på marknaden, eftersom det inte finns något alternativ om höstrapsen skulle drabbas hårt av utvintring. Om problemen är begränsade till Sverige, torde det inte leda till några större prisrörelser på världsmarkanden eftersom vår marknadsandel är mycket liten.

Tillverkningsindustrin domineras av en stor tillverkare, men det finns även några småskaliga tillverkare. Skulle den inhemska odlingen av våroljeväxter minska bör industrin kunna trygga råvarutillförseln genom import. Skillnaden i transportkostnader för oljeväxtfrö från till exempel Mellansverige jämfört med import från till exempel Tyskland är små.

För de alternativa grödor som kan ersätta våroljeväxter finns det marknadsutrymme att öka produktionen av oljelin. På exportmarknaderna finns det efterfrågan för en större kvantitet. Proteingrödorna används främst på den inhemska fodermarknaden. Ökad produktion av ekologiska animalieprodukter kan skapa ökat marknadsutrymme.

8 Möjlighet till anpassning

8.1 Anpassning av våroljeväxtodlingen

På kort sikt är det svårt att hitta alternativ till kemisk bekämpning av insekter i våroljeväxter. Det finns i nuläget inte några brukningsmetoder som fullt ut kan kompensera för de ökade produktionskostnader och lägre intäkter som odlarna kan drabbas av. Inom rådgivningen finns det anvisningar som säger att odlarna bland annat ska förbereda sådden noggrant och höja utsädesmängden. Till viss del hjälper dessa åtgärder men inte fullt ut. Hög utsädesmängd kan vid små angrepp av insekter t.o.m. leda till sämre skörd då beståndet blir för tätt.

Det finns inte heller i nuläget några preparat som är på väg att godkännas som ersätter neonikotinoiderna. För höstoljeväxter är det nya medel på väg in på marknaden men dessa kan inte godkännas för användning i våroljeväxter p.g.a. att doseringen blir för hög om medlen ska vara verksamma.

Alternativ till att använda kemisk bekämpning i odlingen som till exempel näringsbetat utsäde och användning av biologisk bekämpning är ännu inte utvecklade för att användas i praktisk odling. Det pågår försök i regi av bland annat Sveriges lantbruksuniversitet och Hushållningssällskapet.

8.2 Alternativa grödor

Ett viktigt skäl till att jordbrukarna väljer att odla våroljeväxter beror på de positiva effekter som grödan har för övriga grödor i växtföljden. Ensidiga växtföljder med stor andel spannmål ökar risken för problem med växtsjukdomar och skadegörare.

I de södra delarna av området där våroljeväxter odlas, främst i Östergötland och Västra Götaland, är höstoljeväxter ett alternativ som fungerar, även om risken i odlingen ökar p.g.a. skador som kan uppstå under ogynnsamma vintrar. Det finns även enskilda gårdar som har jordarter som gör odling av höstoljeväxter omöjlig, eftersom plantorna riskerar att frysa upp under vintern.

I övriga delar av landet där våroljeväxter odlas är det svårare att hitta bra alternativ. Animalieproduktionen i detta område är liten, vilket gör att efterfrågan på foderprodukter är begränsad. Odling av grödor för foder, som inte används på det egna företaget, har ofta sämre lönsamhet än grödor som används för livsmedelsändamål. Spannmålsodlingen är redan omfattande och ytterligare mer spannmål i växtföljden riskerar att ge ökade växtföljdsproblem.

De bästa alternativen till våroljeväxter är troligen odling av baljväxter och oljelin. På specialiserade växtodlingsgårdar är även odling av vallfrö en möjlighet. Odlingen av framförallt åkerböna har ökat de senaste åren och är gynnsammare att odla längre norrut i landet jämfört med ärter. Odlingen av oljelin har varierat kraftigt under de senaste åren. Det finns en stabil efterfrågan på oljelin, inte minst på exportmarknaderna. Det avspeglas i att priset på linfrö legat kvar på samma nivå under det senaste året, trots fallande priser både för rapsfrö och för spannmål. Det är dock osäkert om marknaden på kort sikt kan klara en kraftig

produktionsökning utan att priset riskerar att falla kraftigt. Grödan är resurssnål men är samtidigt känslig för torka, det kan vara ett problem i de östra delarna av landet. Det är också problem med att grödorna mognar sent vilket gör skörden riskabel.

Ytterligare ett problem är att det blir svårt att hinna med höstsådd av spannmålsgrödor efter odling av oljelin och proteingrödor. Höstsådden måste därför ske efter andra spannmålsgrödor, det leder att marken måste plöjas innan sådd. Om oljeväxter är förfrukt till höstsådd av spannmål kan sådden ske utan att marken plöjs, det sparar diesel, arbete och maskiner.

8.3 Ekologisk produktion av våroljeväxter

Efterfrågan på ekologiska jordbruksprodukter har ökat under de senaste åren. Odlingen av ekologiska oljeväxter är dock liten, det gäller i synnerhet våroljeväxter. Stora problem med att hantera angrepp av rapsbaggar gör att Jordbruksverket avråder från att odla våroljeväxter ekologiskt. Enligt statistik för 2013 års odling, senast publicerade, uppgår den ekologiska våroljeväxtodlingen till cirka 800 hektar och den totala produktionen till cirka 700 ton.

9 Slutsatser

9.1 Helhetsbild viktigt

I Konkurrenskraftsutredningen (SOU 2015:15) behandlas frågan om godkännande av växtskyddsmedel. I utredningen föreslås att Kemikalieinspektionen ska ges i uppdrag att till regeringen redovisa hur godkännande av växtskyddsmedel kan förenklas. De förslag som tas fram ska beakta även ett konkurrenskraftsperspektiv. De ekonomiska beräkningar och andra analyser som gjorts i denna rapport syftar till att ge en bättre helhetsbild av konsekvenser som kan uppstå då ett förbud införs.

9.2 Ökade produktionskostnader

Risk för angrepp av jordloppor och andra insekter vid odling av våroljeväxter gör att det oftast krävs någon form av kemisk bekämpning för att uppnå tillräcklig säkerhet i odlingen. Behovet av kemisk bekämpning varierar från år till år, men det är svårt att i förväg kunna prognosticera hur stort behovet kommer att bli ett enskilt år. Risker för svåra angrepp av jordloppor är särskilt stora i de östra delarna av landet, där det ofta är torrt i samband med sådd. Under det senaste året har problem med kålflugans larver ökat. Det är ännu oklart om ökningen går att koppla samman med förbudet mot att beta utsäde. I nuläget har Jordbruksverkets växtskyddscentraler inte några rekommendationer om hur denna skadeinsekt ska bekämpas.

Förbudet mot att använda neonikotinoider i oljeväxtodlingen är en väsentligt bidragande orsak till att odlingen av våroljeväxter minskade kraftigt mellan 2013 och 2014. Det fanns dock flera andra faktorer som också bidrog till att minska intresset för odlingen. Till exempel var förutsättningarna för sådd av höstgrödor mycket goda och prisutveckling för oljeväxter var ogynnsam jämfört med andra grödor. Under 2013 drabbades dessutom våroljeväxterna av hårda insektsangrepp vilket gjorde att många odlare kände en stor trötthet och inte ville fortsätta med odlingen under 2014.

För de jordbrukare som valde att odla våroljeväxter under 2014 ökade produktionskostnaderna. Fler kemiska bekämpningar krävdes, vilket gav högre kostnader för preparat, diesel, underhåll av maskiner och arbete. Den totala kostnadsökningen kan uppskattas till 800 kr/ha. Förutom ökade kostnader har fler bekämpningstillfällen lett till ökad stress för jordbrukarna. Det är inte sällan flera grödor som ska behandlas vid samma tidpunkt och det krävs noggrann rengöring av utrustningen mellan spruttillfällena. Jordbrukarna uppgav även att man kände obehag av att spruta i grödorna så ofta och att man även sprutade bort nyttoinsekter eftersom de använder pyretroider som är bredverkande mot insekter.

På sikt ökar risken för att resistens bland skadegörarna utvecklas då användningen av insektsmedel blir mer omfattande. P.g.a. att de insektsmedel som används i oljeväxtodlingen har smala användningsområden blir kostnaderna för förnyelse av tillstånden höga, vilket kan innebära att företag väljer att dra bort produkterna från marknaden. Det kan leda till att problem uppkommer med insekter även i odling av höstoljeväxter.

9.3 Alternativ till våroljeväxter

De växtodlare som 2014 slutade med våroljeväxter valde i första hand att odla vår-sådd spannmål istället. En viktig orsak till att växtodlarna valde att odla spannmål i stället för oljeväxter är att det är enkelt att göra denna förändring. Samma maskiner kan användas och det finns god kunskap om spannmålsgrödorna. En viss ökning kan noteras även för vallfröutsäde, proteingrödor och oljelin. De finns flera orsaker till att ökningen av dessa grödor blev blygsam. Om en odlare inte har odlat någon av dessa grödor tidigare krävs det att de lär sig både odlingsteknik och marknadsförutsättningar. I synnerhet oljelin är känslig för torka och de östra delarna av landet är utsatta för torkrisk. Andra problem med de alternativa grödorna är att de är utsatta för skador från vilda djur och att de blir skördemogna sent.

Övergång till ekologisk odling av våroljeväxter skulle kunna vara en möjlighet till anpassning. Efterfrågan på ekologiskt odlade oljeväxter är god men de odlings-tekniska problemen är stora. Risker för omfattande angrepp av rapsbaggar är så stor att Jordbruksverket i sina odlingsrekommendationer uppmanar till att undvika ekologisk odling av våroljeväxter.

En orsak till att odlarna inte ökade vallarealen under 2014 är att djurhållningen är liten i de områden där våroljeväxter odlas. Jordbrukarna har inte heller valt att öka trädesarealen. Det tyder på att det är lönsammare att fortsätta att odla. I Finland däremot anges trädan som en trolig arealanvändning om odlingen av våroljeväxter upphör.

9.4 Ökade risker i odlingen

På sikt kan ökad spannmålsodling leda till en ökad risk i odlingen på grund av större sjukdomstryck. Dessa faktorer har i beräkningar fångats upp genom att beräkna värdet på de s.k. förfruktseffekterna. Arealförändringen mellan 2009–2013 och 2014 beräknas leda till att värdet på förfruktseffekten minskar med minst 15 miljoner kronor.

När oljeväxter inte längre är förfrukt till spannmål minskar möjligheterna till direktsådd, vilket ökar odlarnas kostnader med 5–10 miljoner kronor.

Det ekonomiska utbytet av att odla spannmål och andra ersättningsgrödor är bättre jämfört med att odla våroljeväxter om indirekta faktorer inte beaktas. Beaktas de förfruktsvärden som går förlorade, de uteblivna möjligheterna till direktsådd och de extra kostnader som drabbar den kvarvarande våroljeväxtodlingen i form av flera besprutningar försämras jordbrukssektorns lönsamhet med 5–22 miljoner kronor, beroende på vilka grödor som ersätter våroljeväxterna.

2015 års odling av våroljeväxter väntas minska till den lägsta nivån på mer än 50 år. Prognoser från rådgivare och utsädesföretag pekar mot en areal på cirka 5 000 hektar. Det ojämförligt viktigaste skälet till att jordbrukarna inte väljer våroljeväxter är ökad risk för att inte kunna bemästra insektsangrepp. Effekterna i industriledet väntas bli små beaktat endast effekterna i Sverige. Industrin kan täcka sitt råvarubehov genom import och merkostnader för frakten bedöms vara liten. Skulle effekterna av ett förbud påverka ett större område i Europa kan det leda till stigande fröpriser.

9.5 Risk för ökad användning av växtskyddsmedel

Miljöeffekter i form av ökade utsläpp av kväve och ökade utsläpp av växthusgaser påverkas endast i mycket liten omfattning av de förändringar i grödval som kunnat registreras. Skulle däremot odlingen av vall öka eller att marken läggs i träda kan det ge positiva effekter. Ökad användning av pyretroider i kvarvarande oljeväxtodling samt ökad användning av medel mot svampsjukdomar i spannmålsodlingen har totalt sett sannolikt lett till ökad användning av växtskyddsmedel.

9.6 Få alternativ till våroljeväxter i Finland

De naturliga förutsättningarna för våroljeväxtodling i Finland påminner mycket om Sverige. Under 2014 minskade odlingen på grund av att det inte var tillåtet att använda annat utsäde som var betat än det som fanns i lager. Mycket små arealer såddes med obetat utsäde. I nuläget saknas strategier för att klara insektsangrepp utan att använda kemisk bekämpning. Skillnaden mot Sverige är att det finns ännu färre alternativ till våroljeväxter. Det är mest troligt att marker som inte längre kommer att användas för våroljeväxter övergår till mer extensiv användning som till exempel träda och grüngödslingsgrödor.

Källförteckning

Litteratur

Läckage av kväve från svensk åkermark för år 2007 och 2008 beräknat med PLC5-metodik., 2010, teknisk rapport 138, SLU

Riktlinjer för gödsling och kalkning 2015, 2014, Jordbruksinformation 12, Jordbruksverket

Rundlöf et al. 2015. Seed coating with a neonicotinoid insecticide negatively affects wild bees. Nature, doi:10.1038/nature14420.

Internet

<http://www.agriwise.org/>

<http://www.copa-cogeca.be/Crops.aspx>

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/odling/jordbruksgrador/rapsochrybs.4.68335efe13fa0151863d73.html>

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/odling/vaxtskydd/vaxtskyddcentralerna/uppsala/vaxtskyddscentralerna.4.5aec661121e261385280001527.html>

<http://www.jordbruksverket.se/etjanster/etjanster/landsbygdsutveckling/statistikdatabas.4.6a459c18120617aa58a80001011.html>

<http://www.luke.fi/en/>

<http://webred.greppa.nu/>

Bilaga 1 Frågor till odlare och rådgivare

Undersökningen genomfördes som en telefonintervju, varje intervju tog ca 30 minuter att genomföra och samma person genomförde samtliga intervjuer.

Telefonintervju med oljeväxtodlare

Bakgrundsinformation

Var är gården belägen (län)?

Total åkerareal

Normal arealfördelning mellan olika grödor?

Avkastningsnivå?

Närhet till biodlare?

Rådgivning, ja/nej, vem?

2014 års växtodling

Grödfördelning, avvikelse mot normalt?

Om avvikelse mot normalt varför förändring?

Utfall, avkastning, kvalitet och ekonomi, jämförelse mot normalt?

Om våroljeväxter odlats, hur har växtskyddet hanterats?

Hur gick det att hantera växtskyddet jämfört med förväntningarna?

Vilka faktorer under 2014 gjorde det enklare/svårare att hantera växtskyddsproblem?

Har du använt dig av rådgivare för att lösa problemen kopplade till våroljeväxter under 2014?

Framtida växtodling

Kommer våroljeväxter att finnas i växtföljden under 2015, på längre sikt?

Om ja, varför, hur kommer växtskyddet att ordnas?

Om nej, vilka grödor kommer att ersätta?

Vilka nackdelar/fördelar kan komma att uppstå på sikt utan våroljeväxter i växtföljden, biologisk/ekonomiska?

Vilka omständigheter (t.ex. jordart, mikroklimat etc) gör det enkelt/svårt att odla/inte odla våroljeväxter på ditt företag?

Har du kunskap för att hantera den nya situationen? Finns det rådgivning tillgänglig?

Telefonintervju med rådgivare

Bakgrundsfrågor

I vilket område är du verksam?

Hur stor del av er rådgivning är inriktad mot oljeväxter?

Erfarenheter från 2014

Vilka råd gav ni till era kunder inför 2014 års odling ang. våroljeväxter?

Vilket faktaunderlag låg till grund för råden?

Hur tog odlarna mot de råd ni gav?

Vilka utmaningar innebar 2014 års våroljeväxtodling?

Med facit i hand hade ni givit andra råd?

Har villkoren för odling av våroljeväxter varit en stor fråga bland er rådgivare?

Samsyn om hur problemen ska hanteras?

Andra länder, Finland?

Rapporten kan beställas från

Jordbruksverket • 551 82 Jönköping • Tfn 036-15 50 00 (vx) • Fax 036-34 04 14
E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se
www.jordbruksverket.se